

ЧИСЛІВНИК *ДВА* У ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНСЬКІЙ МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕДАКЦІЇ КІНЦЯ XVI – XVII СТ.

*У статті охарактеризовано особливості відмінювання числівника **два** у церковнослов'янській мові української редакції кінця XVI – XVII ст. Здійснено порівняння проаналізованих форм із відповідними у старослов'янській мові та українській XVI – XVII ст.*

Ключові слова: церковнослов'янська мова, числівник *два*, відмінкова форма.

Староукраїнська літературна мова упродовж усього часу свого існування функціонувала в умовах взаємодії з церковнослов'янською мовою. Особливо активізувалася така взаємодія в кінці XVI – XVII ст., коли церковнослов'янська мова була не лише мовою церкви, але й одним із символів та інструментів національно-визвольної боротьби [8, с. 35–44, 90–96; 9, с. 137]. Високий авторитет церковнослов'янської мови став причиною її активного впливу на тогочасну українську. За спостереженнями дослідників, на цей час „усі рівні української літературної мови позначені зростаючим впливом церковнослов'янської” [9, с. 147]. Однак, констатуємо наявність такого впливу та аналізуючи його результати, дослідники поки що мало уваги приділяють вивченню власне церковнослов'янської мови. Тому актуальною на сьогодні залишається проблема впливу української мови на церковнослов'янську. Дослідження результатів цього впливу на всіх рівнях мовної системи необхідне для створення повної картини розвитку як української літературної мови, так і церковнослов'янської української редакції.

З огляду на сказане, **мета** пропонованої розвідки – охарактеризувати особливості відмінювання числівника *два* в церковнослов'янській мові української редакції кінця XVI – XVII ст. Зазначена мета передбачає виконання конкретних завдань. 1) констатувати наявність певних відмінкових форм (та можливих їхніх варіантів) числівника *два* в церковнослов'янській мові досліджуваного періоду; 2) порівняти виявлені форми з рекомендованими граматикою М. Смотрицького, що дасть змогу з'ясувати, наскільки стійкими були норми вживання форм числівника *два* (таке порівняння допоможе також виявити тенденції у розвитку системи аналізованих форм); 3) з'ясувати особливості форм іменних частин мови, з якими вживався числівник *два*, оскільки ці форми є важливими характеристиками функціонування числівників [3, с. 102]; 4) порівнявши особливості формотворення числівника *два* та означуваних слів у церковнослов'янській мові з

відповідними одиницями у старослов'янській та українській мовах, виявити можливі результати впливу української мови на творення розглянутих форм. **Матеріал** для дослідження дібрано шляхом суцільної вибірки переважно зі стародруків кінця XVI – XVII ст. (перелік опрацьованих джерел див. наприкінці статті).

У старослов'янській мові числівник *два* відмінювався за займенниковою відміною у двоїні. Для наз. та знах. відмінків мав окремі родові форми *два* (чол. р.) та *двѣ* (середн. і жін. роди) [2, с. 185; 10, с. 142]. Слова, що вживалися з числівником *два* мали також форми двоїни. Ці особливості були характерні для аналізованого числівника і в східнослов'янських мовах на різних етапах їхнього розвитку [1, с. 227; 5, с. 221; 11, с. 260]. Однак згодом після втрати двоїни форми числівника *два* почали змінюватися в результаті впливу інших слів, насамперед числівників *три*, *чотири* [1, с. 231–234; 5, с. 225–227; 4, с. 4]. У церковнослов'янській мові двоїна загалом збереглася, однак система відмінювання числівника *два*, як свідчить проаналізований матеріал, також зазнала змін.

Називний відмінок. У наз. в. числівник *два* в розглянутому матеріалі представлений формами *два* і *двѣ*. Для чол. р. в усіх випадках використовувалася форма *два*: *родистасѧ еверѡ два сѧа* (ОБ, 4 зв./2)*, *идоста два слѣпца* (СвЛ 1644, 28), *бдѡхѡ два брата* (ПКП, 88 зв.). У переважній більшості випадків (у 52-х із 64-х зафіксованих форм чол. р. наз. в.) при числівнику вживається іменник у двоїні, хоча не є рідкісними в таких конструкціях і множинні форми (12 із 64-х випадків): *погребѡша его ... два сѧове его* (ОБ, 11), *видѣ же соутѣ два* (ЗизГр, 43), *мѡжїе два стаща* (ІЗ 1624, 20), *прїидоста ... два бѣсове* (ПКП, 149 зв.), *два мѡжїе* (МД, 180). Сполуки *два* з множинними формами дослідники фіксують у східнослов'янських пам'ятках з XIII ст. В українській мові уже в XVI ст. при числівнику *два* звичайними є форми множини (хоча трапляються ще двоїнні) [6, с. 156]. Тому певне поширення в церковнослов'янській мові української редакції при числівнику *два* множинних форм, очевидно, є результатом впливу української мови.

Для середн. р. в обстежених пам'ятках зафіксовані варіантні форми наз. в. *двѣ* і *два*. Частіше (9 із 16-ти виявлених уживань наз. в. середн. р.) використовували традиційну і для старослов'янської мови.

янської мови форму **двѣ** (з іменником у двоїні): **двѣ пи(с)мѣ** (ЗизГр, 4 зв.), **двѣ свѣтилѣ** (ПКП, 33 нн), **двѣ Крылѣ** (ПКП, 33 нн). Представлена також і нова в середн. р. форма **два** (7 із 16-ти випадків) з іменниками переважно у множині: **Мѣста облеченыа сѣть два** (СмГр, 30), *возвратишась ... юнаа два княжата* (ПМ, 97), *тая же два дресеса ... съвокупляется* (ПМ, 177). Форми множини зрідка виступали і при варіанті **двѣ** (і навпаки, при варіанті **два** зафіксована форма двоїни): **двѣ ... очеса Г(с)на** (ПКП, 33 нн), **Блнце и Лѣна двѣ ... Нв(с)наа очеса** (ПКП, 278 зв.), **два крилѣ** (ОБ, 244). Поширення форми середн. р. **два** у церковнослов'янській мові української редакції є, очевидно, наслідком українського (можливо, взагалі східнослов'янського) впливу. У давніх російських пам'ятках ця форма почала з'являтися уже з XIII ст. [7, с. 96; 4, с. 4], з XIV ст. її фіксують пам'ятки української мови [1, с. 231; 5, с. 225]. XVI ст. в українській мові вона, за спостереженнями дослідників [6, с. 157], переважала (хоча варіант **двѣ** ще вживався). Те, що форма середн. р. у церковнослов'янській мові кінця XVI – початку XVII ст. була звичайною, засвідчує і граматика М. Смотрицького, в якій у парадигмі для середн. р. подано лише **два**: **та два** (СмГр, 188).

Для жін. р. числівник **два** в усіх випадках має форму **двѣ**, яка вживалась у старослов'янській мові й рекомендована граматику М. Смотрицького (СмГр, 187). При цьому означувані іменники виступають переважно у двоїні: **двѣ главѣ** (ОБ, 244), **дщери двѣ** (ОБ, 7 зв./2), **Просвѣдїи време не сѣть двѣ** (СмГр, 32), **двѣ Скрызжали** (ПКП, 33 нн), **двѣ ... птицѣ** (ЄвКП 1697). Зрідка при числівнику трапляються і форми множини: **сѣврѣшены сѣть двѣ главы** (ОБ, 244/2), **двѣ жены быти глѣт(ъ)** (ТрЦв, 100). Хоча можливо, що й інші форми (на зразок **дщери**, **скрызжали**, **птицѣ**) на той час сприймалися як форми множини через омонімічність закінчень наз. в. мн. і дв. деяких іменників (з давньою основою на **-er*), а також через вимову **ѣ** як **и**: **двѣ ... птици** (ЄвЛ 1644, 32) (порівн. вище приклад із *ЄвКП 1697*).

Родовий відмінок. У род. в. числівник **два** мав спільну для всіх родів форму. Представлена вона варіантами **двою**, **двѣ** та **двѣхъ**. Варіант **двѣю**, рекомендований граматику М. Смотрицького для жін. р. (СмГр, 187), не зафіксований. Найбільш поширеним у розглянутому матеріалі (19 із 29-ти виявлених уживань род. в. числівника **два**) є **двою**: **двою ради дщерию** (ОБ, 14 зв./2), **вѣ оустѣ(х) двою свѣдѣтелю** (ВВ, 186), **Посреди двою разбойникѣ** (Ч 1617, 113), **при двою**

сѣществителнѣ (СмГр, 453), **ѿ двою Клирикѣ** (ТрЦв, 307). Форму **двою** числівник **два** мав у старослов'янській мові [2, с. 185], вона ж рекомендована (для чол. і середн. родів) граматику М. Смотрицького: **тѣю двою** (чол. р.) (СмГр, 186), **тою двою** (середн. р.) (СмГр, 188).

Невеликою кількістю вживань (5-ма із 29-ти) представлений варіант **двѣ**: **по смѣрти двѣ снѣвъ его** (ОБ, 18/2), **И разлѣчи іаковѣ дѣти, лии и рахиль и двѣ рабѣны** (ОБ, 15 зв.), **двѣ слогѣ в(ъ) єдин(ъ) слогѣ с(ъ)литїем(ъ)** (СмГр, 33), **єстѣ же слогѣ двѣ или многихъ писменѣ сложенїе** (СмГр, 38), **єдинагѣ ѿ двѣ ... согласнѣ изметїе** (СмГр, 501). Звертає на себе увагу те, що три з п'яти зафіксованих уживань форми **двѣ** виявлені в тексті граматики М. Смотрицького, хоча сам автор у парадигмі подає лише **двою**. Загалом же форма **двѣ** для розглянутого матеріалу є рідкісною (зафіксована лише в *ОБ* та *СмГр*). У східнослов'янських мовах вона була більш поширеною. Дослідники фіксують її вже в найдавніших писемних пам'ятках східних слов'ян [12, с. 186; 1, с. 227; 11, с. 272; 3, с. 104]. Виникла вона в результаті впливу род.-місц. дв. іменників **и**, на думку деяких науковців, була власне східнослов'янською [11, с. 272]. Особливо активно їх використовували в російській мові, і зараз вона представлена (у вигляді основи *дву-*) в непрямих відмінках числівника **два**. Уживалася ця форма і в українських писемних пам'ятках, зокрема і в XVI ст. [6, с. 158]. Можливо, в результаті їхнього впливу з'явилася в церковнослов'янських текстах.

Форма род. в. **двохъ** засвідчена також невеликою кількістю вживань (5-ма із 29-ти) в різних пам'ятках: *Имяше жѣ ... старецѣ ... обычай: болей двохъ, ... нѣкогда трехъ ядїи не ясти* (ПМ, 66), *Излишнее двохъ или трїехъ ядїи – объяденїе* (ПМ, 66), **Ѧ пострѣженїи си(х) двохъ** (ПКП, 6), **ѿ двохъ источникѣвъ** (ПКП, 275), *труки ... преложенїем двохъ словес азбучныхъ, турки прозвалися* (Син, 170). Виникла ця форма за аналогією до род. в. **трехъ**, **четырехъ**. У досліджуваних церковнослов'янських текстах є, очевидно, результатом впливу української мови. Українські пам'ятки починають фіксувати її з XV ст. [1, с. 232], а в XVI ст. вона вже стає провідною [6, с. 158].

Іменники при род. в. числівника **два** вживалися як у множині, так і в двоїні. При **двохъ** у всіх зафіксованих випадках використана множина. При **двою** і **двѣ** виступають переважно форми двоїни, хоча зрідка трапляються й множинні (приклади див. вище).

Давальний відмінок. У дав. в. числівник **два** представлений невеликою кількістю вживань, од-

нак і тут виявлені варіанти (двѣма, двома, двомъ). Більш поширеним (5 із 9-ти зафіксованих форм дав. в.) є традиційний варіант двѣма, уживаний з іменниками переважно у двоїні: *има двѣма сѣнома его* (ОБ, 121 зв.), *двѣма господинома работати* (ПМ, 173), *двѣма господинома работати* (ЄвЛ 1644, 17 зв.; ЄвКП 1697, 18). В одному випадку при двѣма представлена множина: *сѣа во бѣсть двѣма глава(м) болшаа* (ОБ, 244/2). У граматиці М. Смотрицького форма двѣма рекомендована лише для жін. р.: *тѣма и тѣма двѣма* (СмГр, 187). Для чол. і середн. в парадигмах подана двома: *тѣма и тѣма двома* (СмГр, 186 чол. р.; 188 середн. р.). Варіант двома утворений, очевидно, за аналогією до форм род. в. іменників (господинома): *двома господинома работати* (ПКП, 163 зв.).

В одній із пам'яток зафіксована множинна форма (двомъ): *прійде отрочищъ (уже минушимъ якъ двомъ часомъ оролойнымъ ...)* (ПМ, 71), *Минушимъ же якъ двомъ часом, ... взя сосудъ* (ПМ, 76). Уживання цієї форми пояснюють впливом української мови, в пам'ятках якої вона уже в XVI ст. широко вживана [6, с. 158].

Знахідний відмінок. У знах. в. числівник два незалежно від особливостей семантики означуваного слова, мав, за кількома винятками, форми, тотожні наз. в. Винятками є рідкісні форми, тотожні род. в., вжиті при назвах осіб: *двѣ* (синів) *ми естъ породи жона* (ОБ, 21 зв./2), *обрѣтоша ... двѣць двою* (ОБ, 121), *наусти двоухъ отъ воиновъ* (ПМ, 60). У всіх інших випадках числівник два в знах. в. має ті ж особливості при формотворенні, що і в наз. в. Так, для чол. р. завжди використовували форму два. Частіше її вживали з іменниками у двоїні (44 випадки із 64-х), рідше (18 випадків із 64-х) – у множині: *взя два таланта во два мѣшца* (ОБ, 173/2), *сосѣда два показа* (ПКП, 211), *два сѣа имѣ* (МД, 360), *взя ... два оприсноки* (ОБ, 163/2), *два полагають смѣслы* (ІЗ 1624, 468), *два роки пребѣ(с)* (ЛМГ, 12).

У середн. р. зафіксовані, як і в наз. в., форми двѣ (18 уживань із 30-ти середн. р.) та два (12 із 30): *сѣтилѣ велицѣ словомъ сѣтворилѣ еси двѣ* (ПМ, 155), *пребѣ(ст) двѣ лѣтѣ* (ПКП, 46 зв.), *реченіе(м) два или множша согласна ... имѣци(м)* (СмГр, 30). Часто обидві форми трапляються в межах однієї пам'ятки: *да сѣтвориши ... двѣ столѣ* (ОБ, 37/2) – *взя мѣжъ ... два запастѣа* (ОБ, 10/2), *пребѣхомъ(ъ) же тамъ двѣ лѣтѣ* (Лим, 94) – *обрѣтохъ(ъ) на конецъ книги два слова Несторѣа* (Лим, 32).

Для жін. р. в усіх випадках (за винятком наве-

деного вище уживання двѣць двою) використовували форму двѣ з іменниками переважно у двоїні: *даждѣ ... двѣ измѣнѣ ризѣ* (ОБ, 173/2), *той имашѣ двѣ женѣ* (Лим, 19), *имамѣ ... двѣ рибѣ* (ЄвКП 1697, 49). Зрідка при формі двѣ вживали іменники в множині: *дамъ(ъ) ... двѣ Гривны злата* (ПКП, 67).

Орудний відмінок. В ор. в. числівник два представлений формами двѣма, двѣми, двома і двема, які вживали незалежно від роду означуваного іменника. У граматиці М. Смотрицького подані різні форми для чол. і середн. (двома) та для жін. (двѣма) родів (див. вище). Більш поширеною в розглянутому матеріалі була традиційна форма двѣма (15 уживань із 24-х зафіксованих), яка збігалася з дав. в. Іменники при ній представлені переважно у двоїні: *междѣ двѣма воинома* (ІЗ 1624, 277), *двѣма братома* (ПМ, 12), *двѣма крыломъ* (ПКП, 33), *двѣма вѣтѣвѣма* (ОБ, 37). Рідко трапляються випадки з іменниками у множині: *веригами ... двѣма* (ІЗ 1624, 415).

Не була особливо рідкісною також форма двома (6 випадків із 24-х): *Роди именѣ познавають(ъ)сѣа двома образома* (СмГр, 51), *междѣ двома ... сѣществителнѣма* (СмГр, 408), *со двома Ѹчениками* (ЛМГ, 3).

Двема виявлено лише в одній пам'ятці (Лим) на сторінці, де зафіксовано також і трема, за аналогією до якої утворена, можливо, і двема: *возвращашесѣ м(с)цемъ, ввогда двема и трема* (Лим, 141 зв.), *междѣ двема градома* (Лим, 141 зв.). Форми двѣма, двема і двома були представлені і в тогочасній українській мові [6, с. 159–160].

В одній із обстежених пам'яток (ІЗ 1624) зафіксовано, крім того, форму двѣми: *веригами двѣми* (ІЗ 1624, 247). Звук и в закінченні тут з'явився, очевидно, під впливом сусіднього веригами.

Місцевий відмінок. У місц. в. числівник два представлений формами двою, двѣю, двоухъ і двѣхъ, що вживалися, як і в інших непрямих відмінках, незалежно від роду означуваного слова.

Найбільш поширеною в розглянутому матеріалі є традиційна форма двою (яка збігалася з род. в.). Іменники вживалися з нею переважно у двоїні: *въ двою дворѣ* (ОБ, 183/2), *въ двою винителнѣ* (СмГр, 429), *по двою дню* (Лим, 102), *о двою сѣнѣ* (ЄвЛ 1644, 13 нн), *въ двою сѣществителнѣ* (СмГр, 394), *на двою завѣсѣ* (ПКП, 27 зв.), *в(ъ) сѣю двою заповѣдію* (ЄвЛ 1644, 78 зв.). Зрідка іменники використовували у множині: *по двою днехъ(ъ) ѿидо(х)* (Лим, 94). Також на двоїнну форму двѣю натрапляємо рідко (2 випадки із 36-ти), зафіксована лише в

жін. р.: **ѡ двѣю вещь** (СмГр, 61), **ѡ сїю двѣю заповѣдїю** (Тр, 78).

Достатньо поширеною (8 випадків із 36-ти) є форма, утворена в результаті впливу множини (**двоухъ**). Іменники при ній в усіх випадках представлені у множині: **на двоухъ Прп(д)внѣхъ ѿцехъ ... аки на двоухъ завѣсахъ** (ПКП, 27 зв.), **въ двоухъ ... сѣществехъ** (Тр, 103), **аки при двоухъ златыхъ цѣтахъ, при двоухъ нѣшихъ застѣпникахъ** (ПКП, 6 нн).

Лише в одній пам'ятці (*Лим*) зафіксована (одним уживанням) форму **двѣхъ: по двѣхъ(ъ) ... днѣхъ** (*Лим*, 5).

В українській мові XVI ст. дослідники фіксують у місц. в. лише нові форми (**двоухъ, двѣхъ**) [6, с. 160]. Це, очевидно, сприяло їхньому поширенню (насамперед **двоухъ**) у церковнослов'янській мові української редакції кінця XVI – XVII ст.

Отже, числівник **два** у церковнослов'янській мові української редакції XVI – XVII ст. загалом зберіг двоїнні форми, якими був представлений ще у старослов'янській мові. Разом із тим, у його відмінюванні відбулися зміни, зумовлені впливом множинних форм, насамперед, очевидно, числівників **три, чотири**. Достатньо велика кількість виявлених варіантів форм різних відмінків, а також випадки, коли будова цих форм не відповідає рекомендованим у граматиці М. Смотрицького, свідчать про те, що активні зміни у відмінковій парадигмі числівника **два** відбувалися і в досліджуваній період. Значною мірою цим змінам сприяла українська мова, в якій уже в XVI ст. двоїна фактично зникла і перебудова системи відмінкових форм числівника **два** відбувалася активніше.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо у проведенні зіставного аналізу форм числівника **два** з іншими двоїнними формами різних частин мови, а також із формами інших числівників.

***Примітка.** Після скороченої назви джерела подано номер аркуша або сторінки, звідки взятий приклад. Позначка зв. вказує на зворот аркуша. Цифра перед позначенням аркуша (2/, 3/ і т. д.) в *ОБ* та *ВВ* вказує на номер пагінації. Аркуші першої й другої пагінації спеціально не позначаються. Цифра /2 після номера аркуша в *ОБ* вказує на праву колонку, ліва спеціально не позначається. Виносні літери подані в круглих дужках у рядку, таким же способом подаються **ъ** і **ь**, позначені в текстах надрядковими знаками. Цитати з перевидань подаються звичайним шрифтом курсивом.

Література

1. Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови (нариси із словозміни та словотвору). /

С.П. Бевзенко – Ужгород : Закарпатське обласне видавництво, 1960. – 416 с.

2. Вайан А. Руководство по старославянскому языку / А. Вайан ; перевод с фр. В.В. Бородич ; под. ред. и с предисл. В.Н. Сидорова. – М. : Издательство иностр. литературы, 1952. – 446 с.
3. Жолобов О.Ф. Древнеславянские числительные как часть речи / О.Ф. Жолобов // ВЯ. – 2001. – № 2. – С. 94–109.
4. Жолобов О.Ф. Морфосинтаксис числительных *два, три, четыре*: к истории малого квантитатива / О.Ф. Жолобов // Russian Linguistics. – 2002. – № 26. – С. 1–27.
5. Історія української мови. Морфологія / С.П. Бевзенко, А.П. Грищенко, Т.Б. Лукінова [та ін.]; В.В. Німчук (відп. ред.) – К. : Наукова думка, 1978. – 539 с.
6. Керницький І.М. Система словозміни в українській мові. На матеріалах пам'яток XVI ст. / І.М. Керницький – К. : Наукова думка, 1967. – 288 с.
7. Лукінова Т.Б. Числівники в слов'янських мовах (порівняльно-історичний нарис) / Т.Б. Лукінова – К. : Наукова думка, 2000. – 370 с.
8. Німчук В.В. Староукраїнська лексикографія в її зв'язках з російською та білоруською / В.В. Німчук – К. : Наукова думка, 1980. – 304 с.
9. Русанівський В.М. Джерела розвитку східнослов'янських літературних мов / В.М. Русанівський – К. : Наукова думка, 1985. – 231 с.
10. Селищев А.М. Старославянський язык. В 2 ч. Ч. 2. Тексты. Словарь. Очерки морфологи : учеб. пособие для студентов и аспирантов филолог. ф-тов / А.М. Селищев – М. : Гос. учебно-пед. изд-во Мин-ва просв. РСФСР, 1952. – 206 с.
11. Хабургаев Г.А. Очерки исторической морфологии русского языка. Имена / Г.А. Хабургаев – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 296 с. – Библиогр. : С. 285-291.
12. Шахматов А.А. Историческая морфология русского языка. / А.А. Шахматов – М.: Гос. уч.-педагог. изд-во Мин-ва просв. РСФСР, 1957. – 400 с.

Перелік умовних скорочень назв використаних джерел

- ВВ* – Василій Великий. Книга о постничестві / Василій Великий – Острог : Друкарня Костянтина Острозького, 1594. – [7], 160, 292, 143, [1] арк.
ЄвКП 1697 – **Євангелїе или Блговѣствованїе** – Київ : Друкарня лаври, 1697 – 438 арк.
ЄвЛ 1644 – **Євангелїон сирѣчь: Блговѣстїе Бгдхнвенныхъ евангелїстѣ** – Львів : Друкарня братства, 1644 – [12], 412 арк.
ЗизГр – Зизаній Л. Граматика словенська / Підгот. факс. вид. та дослідження пам'ятки В.В. Німчука. – К. : Наукова думка, 1980. – 55 с.

- ІЗ 1624 – Іѡа(н)а Златаѹстаго ... Бесѣды на Дѣлїа Свѣтыхъ Ап(с)лъ – Київ : Друкарня лаври, 1624. – [24], 534 с.
- Лим – Лімонаръ. Сирѣчь, цвѣтникъ – Київ : Друкарня Соболя, 1628 – 183 арк.
- ЛМГ – Лѣтописецъ ѡ перво(м) зачатїи и созданїи сѣага шбители мн(с)тра гвѣсти(н)ского... // Чтенїя въ императорскомъ обществе исторїи и древностей росїйскихъ при Московскомъ университетѣ – М. : Въ Университетской типографїи, 1848. – Год третїй. – № 8. – С. 1–46.
- МД – Меч(ъ) дхвнѣй ... Книга проповѣдїй) ... юже соорѣжи Лазаръ Барановичъ – Київ : Друкарня лаври, 1666. – [15], 465 арк.
- ОБ – Библиа сирѣчь книгы ветхого и новаго завѣта – Острог : Друкарня Костянтина Острозького, 1581. – 628 арк.
- ПКП – Патерїкъ или штечникъ печерскїй. – Київ : Друкарня лаври, 1661 – 314 арк.
- ПМ – Собственноручныя записки Петра Могилы // Архивъ Юго-Западной Россїи, издаваемый комиссією для разбора древнихъ актовъ. – Кїевъ : Типографїя Г.Т. Корчак-Новицкаго, 1887. – Часть 1, томъ 7. – С. 49–180.
- Син – Синописіс // Українська література XVII ст.: Синкрет. писемність. Поезія. Драматургія. Беллетристика / Упоряд., приміт. і вступ. стаття В.І. Кречотня ; Ред. тому О.В. Мишанич. – К. : Наукова думка, 1987. – С. 167–181.
- СмГр – Смотрицький М. Грамматїки славенскїа правнїаое Свнѣтагма ... / Підгот. факс. вид. та дослідження пам'ятки В.В. Німчука. – К. : Наукова думка, 1979. – 492 с.
- Тр – Євхологїонъ албо молитвослов, или тревникъ – Київ : Друкарня лаври, 1646 – 860 с.
- ТрЦв – Триодон снестъ Трипеснець сватой великой Пятидесатницы. – Київ : Друкарня лаври, 1631. – [22], 828 с.
- Ч 1617 – Часослов. – Київ : Друкарня лаври, 1617. – [21], 190, [2] арк.

В статъе дана характеристика особенностей склонения числительного два в церковнославянском языке украинской редакции конца XVI – XVII ст. Осуществленно сравнение рассмотренных форм с соответствующими в старославянском и украинском языках XVI – XVII ст.

Ключевые слова: церковнославянский язык, числительное два, надежная форма.

The article describes the peculiarities of declination of the numeral two in the Church Slavonic language of Ukrainian edition of the late XVI - XVII centuries. There has been performed the comparison of the considered forms with the appropriate ones in the Old Slavonic and Ukrainian languages XVI - XVII of centuries.

Key words: Church Slavonic language, the numeral „two”, case form